

Torsdag med THORS

14
Mål 9.7.92

Signaturen "Vetgirig" är förvärdnad över en tidningsnotis av ungefär följande lydelse: "Statsutskottet föreslår att organisation A:s och organisation B:s statsstöd höjs till 200 000 mk per man, alltså totalt till 400 000 mk."

Det diskutabla är användningen av uttrycket **per man**. Texten visar ju, att det använts om organisationerna som helheter.

Enligt min mening är tidningsformuleringen inte lyckad. Uttrycket **per man** får en att tänka på medlemmarna i organisationerna som individer, men slutsumman visar att en sådan tolkning är felaktig. Mitt förslag vore t.ex. "200 000 mk för vardera sammanslutningen". **Per man** (och **per person**) avser som nämnt de enskilda individerna.

En annan frågande skriver om ordet **fil**, dvs ett ord som ingår i sammansättningarna **filmjolk** och **filbunke**. Han förmodar att det är besläktat med det latinska ordet **filum**, som betyder "tråd"; han tycker att de långa, trådliknande slingorna i fil, "långfil", gett uphov till beteckningen.

Även om man kan vara tveksam om ursprunget till ordet **fil**, måste man ställa sig skeptisk till insändarens förklaring. Visst finns det inlänade namn på vissa maträtter som det från franskan inkomna **filé** — bildat till franskans **fil** "tråd" av det ovannämnda latinska ordet **filum** — men det är moderna beteckningar för finare maträtter. En så genuint folkslag rätt som **fil** har med all sannolikhet ett namn av nordiskt ursprung.

Här skall först nämnas att filets beteckning på fornisländska är **thél**. (Egentligen skrivs ordet inte med **th** på isländska, utan med en speciell bokstav som ser ut som ett rakt streck med en "rund mage" till höger. Bokstaven är fortfarande i bruk i våra dagars isländska, men har också nått stor internationell spridning därför att den används i fonetiska beteckningar av engelskans "läspljud" i t.ex. **think** och **three**. Tecknet brukar finnas i uttalsbeteckningar i lexika och läroböcker.)

Om **fil** antas ha sitt ursprung i det isländska (och väl allmänt fornnordiska) **thél**, är det fullt möjligt att sammanhålla det med **tät**, fornisländskans **thétr**. Ordet **tät** brukas

FIL är något många av oss äter på sommaren förmodligen helt utan bekymmer för hur ordet ska böjas. Emellertid är de österbottningar och andra som äter FILET i gott sällskap med prof. Thors, visar det sig, medan helsingforsarna å sin sida skrapar FILEN ur bunken.

faktiskt om en särskild art av "försurnad" mjölk, s.k. tätmjölk — och i växtnamnet **tätört** om växten *Pinguicula*, som just har använts för beredning av tätmjölk.

Fil som enkelt ord är inte okänt i Sverige. Det finns med den något vilseledande betydelseuppgiften "surmjölk" upptaget i Akademiens ordlista. Såvitt jag vet, är **fil** som enkelt ord känt i norrländska dialekter, men just inte i södra och mellersta Sverige (där säger man **filmjolk**). Dessutom har ordet **fil** en viss bruklighet i Norge; typiskt nog har den ordbok över fornisländskan som jag just nu har sett i den norska översättningen "fil" för **thél**.

Jag har här ovan använt den bestämda formen **filet**. I min hemtrakt har nämligen ordet neutralt genus, bestämd form på **-et**, och jag är van vid den formen, men är medveten om att det i Helsingfors heter **filen**. Akademiens ordlista anger **fil**, **-en**, även **-et**.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Mål 15.7.92

När man i äldre svenska använde ordet **MARSVIN** avsåg man ett helt annat djur än i våra dagar, nämligen delfinen, påpekar prof. Thors och utreder denna vecka bl.a. marsvinets språkliga härstamning.

"Jag vet att formen vore kallas imperfekt konjunktiv, men jag undrar om det finns motsvarande former av andra verb."

Vore är som frågeställaren säger imperfekt konjunktiv (eller, som det vanligen heter i nutida grammatiska arbeten: preteritum konjunktiv). Sådana former har blivit tämligen sällsynta i nutida svenska, utom just vore. De har i rikssvenskan ersatts av vanliga imperfektformer: "om jag gick", hos oss i stor utsträckning av **skulle**-omskrivning. De svaga verben har sedan mycket lång tid tillbaka haft vanliga imperfekt- (eller preteritum-) former också i konjunktivfunktion.

Man hör och ser emellertid vissa konjunktivformer, särskilt i riks-

svenskt språkbruk. I tal, inte alls särskilt högtidligt, kan **finge** och **funnes** förekomma och är inte sällsynta. I skrift förekommer det flera andra sådana, t.ex. **ginge**, **stode**, **bure** (samliga i helt vanlig tidningstext). — Det är emellertid helt klart att konjunktivformerna är undantagsföreteelser: det normala är vanliga preteritum indikativ-former: "om han gick", "om han stod" osv.

"Vad betyder ordet **måg** exakt?" frågar en annan insändare.

Måg är detsamma som "svärsön". Vi har ju ett flertal ord som börjar med **svär-** och anger "frändskap genom giftermål": **svärfar** osv. **Måg** står ensamt och liknar inget annat ord i språket. Det kan vara förklaringen till att man ibland ser **måg** i felaktig användning, t.ex. i betydelsen "sväger". — I äldre svenska var **måg** ännu inte så specialiserat som i nutiden, utan kunde brukas om "manlig person som är släkt med någon genom äktenskap", inte bara om svärsöner.

"Vad betyder det **mar-** som ingår t.ex. i **marsvin**?"

Mar är ett i dialekter och ortnamn förekommande ord för "grund havsvik", "sumpmark"; det finns ganska talrikt med namn på **-mar** eller **-mara** (kort a i stammen) i våra svenskbygder. Ordet är besläktat med tyskans **Meer** "hav" och har efter tysk förebild kommit att användas i vissa ord som just **marsvin**, bildat efter tyskans **Meerschwein**; djuret kommer från länder bortom världshaven (Sydamerika). — I äldre svenska brukades ordet **marsvin** om ett helt annat djur, nämligen delfinen.

"Är det korrekt att säga: Temperaturen stiger från -5 grader till -15 grader?"

Nej, skulle jag bestämt säga. Temperaturen sjunker ju i det fallet och verbet **sjunker** är det korrekta. Det är korrekt för min språkkänsla,